

De waakhond gemuilkorfd

Kees Schaepman De rol van de media is de afgelopen decennia langzaam veranderd. De keffende waakhond van de democratie krijgt steeds meer kritiek te verduren, en onderwerpt zich van de weeromstuit aan zelfkritiek en mea culpa's. De onafhankelijkheid van de pers staat onder druk.

Programmamakers bij de omroep (ik ben er zelf een) en journalisten bij de geschreven pers hebben een naam hoog te houden als het gaat om overgevoeligheid voor kritiek. Lange tenen en creativiteit zijn nu eenmaal onlosmakelijk met elkaar verbonden. Wie iets schept, wil reacties oproepen – maar liever geen al te kritische, en zeker geen negatieve. In ieder interview met een schrijver, acteur of programmamaker waarin wordt gevraagd hoe hij (of zij) omgaat met onwelwillende recensies, volgen dezelfde antwoorden, altijd variaties op dezelfde thema's: 'Ik lees ze niet', of: 'Ik trek me er niets van aan.' Wij, werkers bij de media, hebben een boodschap. Wie te dom, te geborneerd of te bevooroordeeld is om die te ontvangen, moet ons daar niet mee lastigvallen. Al blaffen de honden, onze karavaan trekt voort.

Vooraf na de moord op Pim Fortuyn heeft die arrogantie van mij en mijn collega's tot gevolg gehad dat de media het verwijt kregen dat ze

doof waren gebleven voor geluiden uit de samenleving. En binnen de ivoren toren van journalisten en programmamakers leidde dat weer tot – soms pijnlijk – zelfonderzoek en vele mea culpa's.

Het gevolg is geweest dat de media zich de afgelopen jaren ongekend ontvankelijk toonden voor kritiek. Toch blijft het verwijt van arrogantie ons achtervolgen, ondanks ombudsmannen bij kranten, discussiefora op het internet, versterking van de Raad voor de Journalistiek en openbare debatten over journalistieke kwesties. Kortom: een complete batterij instrumenten om met zelfregulering journalistieke missers te corrigeren. En wij, journalisten en programmamakers, staan er te vaak moedeloos, met gebogen hoofd bij als er weer een lawine van kritiek over ons heen komt. Zo zijn we een makkelijk en dus geliefd doelwit geworden. Ik spreek uit ervaring. Als eindredacteur bij de VPRO-radio lees ik op mijn beeldscherm

dagelijks de e-mails van luisteraars en ik kan de reacties dromen. Wij zijn vooringenomen ('Linkse kerk'), onbeleefd ('Wanneer leren jullie eindelijk eens luisteren?') en hardleers ('Dringt er dan echt nooit iets tot jullie door?'). Na een geslaagde en verrassende uitzending worden zelfs complimenten in kritiek vervat ('Waarom hoor ik dit geluid niet vaker op de radio?').

Een mooie, zware taak

De opvattingen die onder de bevolking leven over de rol van de media staan ver af van de verheven taakopvatting die zij zichzelf toeschrijven. En niet alleen zij zelf. Staatssecretaris Medy van der Laan schreef deze zomer aan de Tweede Kamer, in reactie op adviezen van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en de Raad voor het Openbaar Bestuur, dat media verantwoordelijk zijn voor het in ere houden van de publieke moraal en de ethische principes die de journalistiek van oudsher kenmerken – zo nodig tegen de druk van de markt in. Wat een mooie, maar toch ook wel heel erg zware taak!

De enorme verantwoordelijkheid die Medy van der Laan de media toeschrijft, en de steeds prominentere plaats van media door de opkomst van de informatiemaatschappij, hebben niet geleid tot koestering van die media door de overheid. Integendeel. De geschreven pers, die in diepe crisis verkeert, wordt door Den Haag aan zijn lot overgelaten. En bij de programmering van de publieke omroep staat nu juist allereerst de kwaliteit onder druk als gevolg van draconische bezuinigingen, die mede leiden tot een steeds grotere afhankelijkheid van reclame-inkomsten.

Een nog veel gevaarlijker, sluipender gif bedreigt alle serieuze media, en dus ook de publieke omroep: de aantasting van de geloofwaardigheid door ongewenste bemoeienis van gezagsdragers.

In de jaren zeventig verkondigden de media nog trots dat zij de waakhonden van de demo-

cratie waren. Er was ook grond voor dat geloof. De val van de Amerikaanse Republikeinse president Richard Nixon werd ingeluid door onthullingen in de *Washington Post* over de betrokkenheid van het Witte Huis bij een inbraak in het kantoor van de Democratische Partij in het Watergategebouw. En ook in Nederland leidde onafhankelijke onthullingsjournalistiek tot schandalen en geknakte politieke carrières. Het waren de jaren van strijd voor een redactiestatuut, dat onafhankelijkheid van uitgevers en financiers moest garanderen (bij de publieke omroep is dat redactiestatuut overigens nooit tot volle wasdom gekomen, bij de kranten wel) en van demonstratieve bijeenkomsten tegen verschraling van de pers. Journalisten die zich in de jaren vijftig vaak nog hadden opgesteld als pantoffelhelden die vol ontzag de woorden van ver boven hen verheven excellenties registreerden, ontwikkelden zich tot luizen in de pels van het gezag. Media kozen voor een sterke, onafhankelijke rol tegenover de overheid.

Dat leidde bij de publieke omroep tot heftige botsingen met Den Haag en ook met de eigen omroepbonzen. Het satirische programma *Zo is het toevallig ook nog eens een keer* werd van de buis geweerd, de VARA liep averij op door onthullingen over Nederlandse oorlogsmisdaden tijdens de politionele acties in Indonesië, bij de KRO werd *Brandpunt*-verslaggever Frits van der Poel op staande voet ontslagen vanwege zijn al te vrijmoedige opstelling tegenover de koninklijke familie en minister Engels van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk gaf de VPRO een openbare berisping vanwege de *Barend Servetshow*, die gevaar zou opleveren 'voor de openbare orde en de goede zeden, zoals die in het koninkrijk worden verstaan' (vooral het optreden van een lookalike van koningin Juliana met een pan spruitjes op schoot werd als kwetsend ervaren). *Publish and be damned*, dat was het trotse, onafhankelijke credo. Een

opstelling die er mede toe leidde dat de benauwde Nederlandse samenleving, waarin angstige media zichzelf soms bijna op het lachwekkende af censureerden (de KRO verknipte in 1966 zelfs de brave serie *Batman*, uit angst voor geschokte kijkers), veranderde in een volwassener, opener democratie.

Altijd zuur, nooit zoet

Die onafhankelijke rol waar toen zo hard voor gestreden is, erodeert nu razendsnel. Een van de oorzaken (en het is tegelijkertijd ook een symptoom van die erosie) is dat steeds vaker gezagsdragers, gesterkt door de oprispingen vanuit de bevolking, zich vrij voelen om kritiek te leveren op de media, alsof zij het zijn die de geschreven pers en de omroep moeten controleren in plaats van andersom. Het staatshoofd beet het spits af met haar opmerking dat bij de media de leugen regeert. Minister Donner van Justitie greep twee jaar geleden de *Dag van de Persvrijheid* (3 mei) aan om te onthullen dat de overheid voorlichters vooral nodig had om blunders van de media te herstellen. Na de moord op Theo van Gogh vroeg minister Remkes van Binnenlandse Zaken zich publiekelijk af of de media wellicht aan banden gelegd zouden moeten worden. Satirische programma's wer-

De
onafhan-
kelijke
rol van
de media,
waar zo
hard
voor is
gestreden,
erodeert
razend-
snel

den op de korrel genomen door premier Balkenende. Persiflages van de koningin in *Kopspijkers* zouden over de schreef zijn gegaan. In reactie op het interview van Andries Knevel met Abdul Jabbar van de Ven – de man die werd verleid tot de bekentenis dat hij geen traan zou laten als Geert Wilders aan kanker zou bezwijken – vroeg minister Donner zich af of malloten niet te makkelijk een forum krijgen waarop zij angstgevoelens kunnen aanwakkeren. En in een besloten gesprek met hoofdredacteuren pleitten de premier en zijn twee vice-premiers voor meer positief nieuws – waarom hebben journalisten toch altijd alleen maar oog voor het zuur en nooit voor het zoet?

Ik heb mezelf als voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Journalisten het afgelopen jaar in vele discussies met politici en opinieleiders moeten verdedigen tegen steeds dezelfde hardnekkige vooroordelen, waarbij de media (enkelfout!) wordt beticht van slordigheid, oppervlakkigheid, onverantwoordelijkheid en gebrek aan kennis. Ook Medy van der Laan haalt tijdens een informeel gesprek fouten in haar lokale krant aan als bewijs voor de onvolkomenheid van de pers. Het is een type verwijt waartegen geen werkelijke verdediging mogelijk is. Zoals politici zich nooit echt goed kunnen verdedigen tegen de beschuldiging dat ze toch vooral een bende zakkenvullers zijn. Zulke verwijten zijn onzinnig, maar vooral gevaarlijk, omdat ze uiteindelijk een klimaat kunnen scheppen dat leidt tot een verlangen naar sterke mannen en een genuïlkorfde pers.

In de discussie over de toekomst van de publieke omroep die in de laatste helft van het vorige jaar in parlement en media gevoerd werd, spraken kabinetsleden en parlementariërs zich uit over het door hen gewenste bestel.

Dat is hun goed recht.

En het was, eerlijk gezegd, ook hoog tijd voor hervorming in Hilversum. Nederland is behept met een omroepbestel dat aan buitenlanders

Kees Schaepman

is eindredacteur van VPRO-radio-programma De Ochtenden en voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Journalisten

net zo moeilijk valt uit te leggen als onze voorliefde voor bitterballen. Een erfenis van de verzuiling.

In de jaren zeventig werden in heel het land die zuilen omvergekegeld.

In heel het land?

Nee, niet in Hilversum. Daar bleef de verzuiling volledig intact. Dat anachronisme leidde onder meer tot veel te veel omroepbestuurders met veel te dure auto's. Maar het heeft ook voordelen, bijvoorbeeld dat de publieke omroep in Nederland de laatste jaren betrekkelijk weinig last had van overheidsbemoeienis. De typisch Nederlandse verscheidenheid aan omroepen en omroepjes vormde een buffer tussen programmamakers en de overheid die de publieke omroep financierde. De macht van de zendgemachtigden is door staatssecretaris Medy van der Laan (die overigens wél de verzuiling in stand wil houden) ver teruggedrongen. Begrijpelijk, lovenswaardig misschien zelfs. Maar in hun plaats komt nu een politiek benoemde Raad van Toezicht die uiteindelijk de macht over de (veel te krappe) financiën krijgt. Dat bergt het gevaar in zich van, per definitie altijd te grote, Haagse invloed op de programmering.

Een tweede probleem vormt de profileringsdwang die de omroepen door het kabinet wordt opgelegd. Hier is niet bemoeienis van Den Haag te duchten, maar van maatschappelijke of religieuze organisaties, die de oude en mogelijk nieuwe omroepen schragen. Althans: als de onafhankelijkheid van de programmamakers niet stevig gewaarborgd wordt. Het is pijnlijk te zien dat zulke waarborgen volstrekt niet aan de orde zijn geweest in de kamerdebatten.

Parlementsleden en ook staatssecretaris Van der Laan lieten zich in het debat over de publieke omroep ook gretig verleiden tot uitspraken over het bestaansrecht van specifieke programma's. *Kopspijkers* – dat was het soort amusement dat bij de publieke omroep paste

(en bij Talpa, maar dat had toen nog niet toegeslagen). *Nova* zou niet verloren mogen gaan. Het culturele radioprogramma *Kunststof* moest natuurlijk in enigerlei vorm behouden blijven, ook als de NPS zou verdwijnen.

Onafhankelijkheid

Is het erg als politici zich bemoeien met de vraag welke programma's al dan niet behouden moeten blijven?

Ja, dat is het.

Waarom?

Omdat nu juist politici, en kabinetsleden al helemaal, zich minstens driemaal moeten bedenken voor zij zich uitspreken over de journalistieke of culturele betekenis van met name genoemde programma's of publicaties. En dat geldt tot in het kwadraat voor de radio- en tv-programma's van de publieke omroep. Althans: als je waarde hecht aan de onafhankelijkheid (en dus de geloofwaardigheid) van die publieke omroep en wilt voorkomen dat hij een staatsomroep wordt – want dat is toch meer iets voor Noord-Korea of Turkmenistan. Een van de criteria bij de toelating van nieuwe lidstaten tot de Europese Unie is de mate waarin zij hun media, en vooral de omroep, speelruimte bieden voor een onafhankelijke opstelling, dat wil zeggen: onafhankelijk van de overheid, ook als dat de hand is die hen voedt. Hongarije werd vanwege te veel overheidsbemoeienis met de omroep voor de toetreding nog de les gelezen. Het is wrang en ironisch dat in Nederland die speelruimte nu juist kleiner wordt.